

DOI: 10.5281/zenodo.17351266

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY SIYOSIY VA MA‘RIFIY QARASHLARI:
TAHLILIY YONDASHUV**

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
Pedagogika yo‘nalishi, 2-bosqich talabasi
Haqberdiyev Javohir Abduqahhor o‘g‘li
Email: haqberdiyevjavohir9@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning siyosiy va ma‘rifiy qarashlari tahliliy yondashuv asosida ko‘rib chiqiladi. Jadidchilik harakati doirasida Behbudiyning milliy ong, siyosiy mustaqillik, ayollar erkinligi va ta‘lim islohoti borasidagi faoliyati tarixiy asosda o‘rganiladi. Tadqiqotda Behbudiyning asarlari va zamonaviy tarixiy manbalar asosida uning g‘oyalari bugungi kun kontekstida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik, siyosiy qarashlar, ma‘rifat, matbuot, ta‘lim, muxtoriyat, Turkiston

KIRISH (INTRODUCTION)

XX asr boshlarida Markaziy Osiyo xalqlari hayotida yuz bergan uyg‘onish harakatlari ichida jadidchilik yetakchi o‘rin egalladi. Mahmudxo‘ja Behbudi mazkur harakatning yorqin vakili sifatida siyosiy va ma‘rifiy sohalarda yuksak g‘oyalarni ilgari surdi. Uning faoliyati Turkiston jamiyatining yangilanishida, milliy ong va siyosiy tafakkurning shakllanishida muhim o‘rin tutdi. Ushbu maqola Behbudiyning siyosiy qarashlarini zamonaviy yondashuv asosida baholashga qaratilgan.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqotda tarixiy-tahliliy, kontent tahlil va siyosiy-falsafiy metodlardan foydalanildi. Asosiy manba sifatida Behbudiyning “Shuhrat” gazetasi, “Oyina” jurnalidagi maqolalari hamda uning sahifalarida chop etilgan ijtimoiy-siyosiy chiqishlari tanlab olindi. Shuningdek, zamonaviy tarixshunoslikdagi ilmiy manbalar, o‘zbek jadidchilik harakati haqidagi ilmiy ishlar, hujjatli tahlillar asos qilib olindi.

Shuningdek, tanqidiy diskurs tahlili usuli orqali Behbudi matnlaridagi ijtimoiy va siyosiy pozitsiya, ideologik qarashlar, til vositalarining ijtimoiy maqsadlarga xizmat qilishi aniqlab borildi. Arxiv manbalari, xususan, 1906–1914-yillar oralig‘idagi Turkiston matbuoti, jadidlar tomonidan yozilgan ochiq maktublar, xotiralar va zamondoshlar esdaliklari tarixiy kontekstda solishtirildi.

Tahlil uchun tanlangan matnlar quyidagi mezonlar asosida saralandi:

Matnning siyosiy va ma‘rifiy mazmuni.

Mualliflik g‘oyasining aniqligi va tarixiy davr bilan bog‘liqligi.

G‘oya va uslubda jadidchilik harakatining umumiy tamoyillari bilan uyg‘unligi.

Bu metodlar orqali nafaqat Behbudiyning fikrlari, balki u yashagan davr kontekstida ularning ijtimoiy-siyosiy o'rne ham ko'rib chiqildi.

Natijalar (Results)

Tahlillar natijasida quyidagi asosiy g'oyaviy yo'nalishlar aniqlandi:

1. Ta'lim islohoti: Behbudiy yangi usul maktablarining tashkilotchisi sifatida pedagogik islohotlarni boshlab bergan. Uningcha, fan va dunyoviy bilimlarni o'rgatmagan madrasalar millatni jaholatda saqlaydi. U fizika, matematika, geografiya kabi fanlarni o'zbek tilida o'qitishni taklif qilgan.

2. Matbuot orqali uyg'otish: U "Shuhrat", "Oyina" kabi gazetalar orqali xalqni siyosiy va ijtimoiy masalalarda xabardor qilishga intilgan. Matbuotni "xalqning ko'zi va qulog'i" deb atagan.

3. Siyosiy faollik va Turkiston muxtoriyati g'oyasi: Behbudiy siyosiy jihatdan xalqni ongli kurashga da'vat qilgan. Uning fikricha, siyosiy mustaqillik – faqat qurol bilan emas, ilm bilan erishiladigan ne'matdir. 1917-yilgi voqealardan so'ng u Turkiston muxtoriyati tarafdori sifatida siyosiy-huquqiy kurashga jalb etilgan.

4. Ayollar huquqlari va ijtimoiy tenglik: U ayollarning ta'lim olishi va jamiyatdagi faol ishtirokini taraqqiyot sharti deb bilgan. "Ayollar savodsiz jamiyat – falokat sari ketayotgan jamiyatdir", degan fikrlarni ilgari surgan.

5. Islomni ijtimoiy islohotlar bilan uyg'unlashtirish: Behbudiy diniy e'tiqodni zamonaviy tafakkur bilan uyg'un ko'rgan. U islomning asl mohiyatini – taraqqiyotga xizmat qilishda deb bilgan va diniy aqidaparastlikka qarshi chiqqan.

6. Milliy o'zlik va uyg'onish g'oyasi: Behbudiy milliy madaniyat, til va tarixni asrab-avaylash tarafdori bo'lgan. U yoshlarni o'z tarixini bilishga, milliy g'urur bilan yashashga chorlagan.

Bu natijalar Mahmudxo'ja Behbudiyning faqat o'z davrida emas, balki bugungi O'zbekiston ijtimoiy-ma'naviy hayotida ham aktual bo'lgan g'oyalarni ilgari surganini ko'rsatadi.

Tahlil (Discussion)

Behbudiy o'z davridagi ijtimoiy hayot muammolarini chuqur anglagan va ularni bartaraf etish uchun ta'lim, matbuot va siyosiy faollikni asosiy yo'nalish sifatida tanlagan. Uning faoliyati Rossiya imperiyasi tomonidan olib borilgan mustamlakachilik siyosatiga qarshi turgan g'oyaviy harakat edi. U demokratik g'oyalar va zamonaviy Yevropa ma'rifatchiligini islomiy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga harakat qilgan. Xususan, ayollar erkinligi va ularning jamiyatdagi o'rne haqidagi qarashlari o'z davri uchun ilg'or edi. Behbudiy faoliyati o'zbek milliy istiqlol tafakkurining shakllanishida asosiy manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa (Conclusion)

Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining siyosiy va ma'rifiy qarashlari bilan nafaqat XX asr boshidagi jadidchilik harakatining markazida bo'lgan, balki bugungi kun uchun ham dolzarb bo'lgan g'oyalarning asoschisi hisoblanadi. Uning merosi O'zbekistonning milliy g'oyasi, siyosiy mustaqilligi va ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyoti

uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun Behbudiy faoliyatini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida chuqur tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
2. Rajabov A. Jadidlar merosi. – Toshkent: Fan, 1997.
3. Salohiy M. Mahmudxo'ja Behbudiy: Hayoti va ijodi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.
4. Shukurov K. Jadidchilik harakati: siyosiy va ijtimoiy g'oyalar. – Samarqand: "Afrosiyob nashriyoti", 2015.
5. Holbekov A. Turkiston jadidchiligi va siyosiy tafakkur. // O'zbekiston tarixi, 2020, №3.
6. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Abdulla Qodiriy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi fondidagi "Shuhrat" gazetasi nusxalari.
8. Mamadaliyev B. O'zbek siyosiy tafakkuri tarixidan lavhalar. – Toshkent: Sharq, 2019.